

УДК 343.1

М. О. Карпенко

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету України імені Ярослава Мудрого

ХАРАКТЕР МАЙНОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОСІБ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЗА ВЧИНЕНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ

У статті зроблена спроба наукового аналізу наслідків майнового характеру, що можуть виникнути в результаті вчинення кримінального правопорушення, виокремлені їх види, запропонована класифікація.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, кримінальне провадження, майно, наслідки.

Постановка проблеми. Відповідно до ст. 41 Конституції України кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Між тим, у разі вчинення кримінального правопорушення, з метою реалізації завдань кримінального провадження особа може бути позбавлена відповідного права у примусовому порядку. Критичне наукове осмислення підстав та процедури притягнення осіб до відповідальності майнового характеру в кримінальному провадженні з точки зору діючого законодавства є передумовою його реформування з метою створення додаткових гарантій реалізації прав та законних інтересів осіб як власників майна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання майнової відповідальності осіб за вчинене кримінальне правопорушення постійно привертало та продовжують привертати увагу науковців у різних галузях права, зокрема: Л.М. Баранової, В.В. Васильєва, В.В. Владімирова, М.І. Гошовського, О.В. Дзери, О.М. Ерделевського, Н.С. Кузнецової, О.П. Кучинської, В.Т. Нора, Д.П. Письменного, С.Є. Сиротенка, М.І. Сірого, С.В. Смирнова та багатьох інших. Про ґрунтовний аналіз досліджуваної проблематики свідчить широкий масив публікацій з окресленої тематики.

Мета статті – на основі аналізу чинного законодавства та останніх наукових досліджень виокремити види майнової відповідальності, що можуть мати місце у кримінальному провадженні і застосовуватися до осіб за вчинене кримінальне правопорушення, здійснити їх класифікацію, з'ясувати її характер.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 1 Кримінального кодексу України (далі – КК України) кримінальний закон має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам. Положеннями ст. 3, 4 нормативно-правового акту визначено, що злочинність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки цим Кодексом. Злочинність і караність, а також інші кримінально-правові наслідки діяння визначаються законом про кримінальну відповідальність, що діяв на час вчинення цього діяння.

Звернення до наукових досліджень проблематики кримінально-правових наслідків діяння свідчить, що у вчених немає єдиної думки з цього питання. Зокрема, вітчизняні юристи стверджують, що «караність діяння» як його кримінально-правовий наслідок – це визначення у КК України виду та розміру покарання, яке може бути застосоване до правопорушника, а «інші

кримінально-правові наслідки» – це звільнення від кримінальної відповідальності, від покарання, судимість, примусові заходи медичного і виховного характеру, спеціальна конфіскація тощо [2, с. 12]. На думку В.Т. Дзюби, до інших кримінально-правових наслідків діяння відноситься виключення злочинності діяння внаслідок наявності обставин, передбачених у ст. ст. 38–43 КК України [3, с. 194–195]. В.І. Борисов та В.С. Батиргареєва дотримуються позиції, що стан наукової розробки питання кримінально-правових наслідків «ще далеко від остаточного розв'язання, не говорячи вже про домінування будь-якої усталеної позиції, принаймні щодо переліку таких наслідків» [1, с. 240].

Аналіз чинного законодавства України та наукових уявлень щодо змісту поняття «кримінально-правові наслідки» дозволяє говорити про те, що:

а) КК України є нормативно-правовим актом України, який регулює правовідносини, що виникають внаслідок вчинення особою злочину (караного, суспільно небезпечного діяння), встановлює вид та обсяг відповідальності в межах кримінального закону;

б) кримінально-правовими наслідками діяння є не тільки кримінальна відповідальність особи, яка вчинила правопорушення (караність шляхом застосування покарання, звільнення від відбування покарання з випробуванням тощо), а й інші види відповідальності в рамках кримінального закону, наприклад, застосування примусових заходів виховного або медичного характеру, заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб тощо;

в) наслідки вчиненого кримінального правопорушення можуть мати не тільки кримінально-правовий, а й цивільно-правовий (наприклад, обов'язок відшкодувати заподіяну злочином шкоду), господарсько-правовий (наприклад, виникнення в юридичної особи податкових зобов'язань внаслідок доведення в рамках кримінального провадження вини уповноваженої особи у вчиненні злочину, передбаченого ст. 212 КК України), трудовий (припинення трудового договору через набрання законної сили вироком суду, яким працівника засуджено (крім

випадків звільнення від відбування покарання з випробуванням) до позбавлення волі або до іншого покарання, яке виключає можливість продовження даної роботи) та інший характер;

г) негативних наслідків від вчиненого протиправного діяння може зазнавати не тільки правопорушник, а й треті особи, наприклад, у результаті застосування спеціальної конфіскації.

Проблематика наслідків вчиненого діяння є актуальною і під час вирішення питання, пов'язаного з правом власності на майно, якого може бути позбавлена особа в межах кримінального провадження. З огляду на це буде цікавим з наукової точки зору простежити із застосуванням класифікаційних ознак за видами майнової відповідальності фізичних та юридичних осіб, які можуть мати місце у кримінальному провадженні за вчинене кримінальне правопорушення. В якості критерію розмежування нами буде обраний характер наслідків, що настають в результаті вчинення кримінального правопорушення, та їх регламентація нормами відповідного права.

Кримінально-правові наслідки майнового характеру.

1. Покарання у вигляді:

а) штрафу – грошового стягнення, що накладається судом у випадках і розмірі, встановлених в Особливій частині КК України, з урахуванням тяжкості злочину, майнового стану винного та інших чинників (ст.ст. 53, 99 КК України);

б) конфіскації майна, яке полягає у примусовому безоплатному вилученні у власність держави всього або частини майна, яке є власністю засудженого. Конфіскація майна встановлюється за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини, а також за злочини проти основ національної безпеки України та громадської безпеки незалежно від ступеня їх тяжкості і може бути призначена лише у випадках, спеціально передбачених в Особливій частині КК України (ст. 59 КК України).

2. Захід кримінально-правового характеру, що застосовується до юридичної особи, у вигляді:

а) штрафу – грошової суми, що сплачується юридичною особою на підставі судового рішення (ст. 96-7 КК України);

б) конфіскації майна, яка полягає у примусовому безоплатному вилученні у власність держави майна юридичної особи і застосовується судом у разі ліквідації юридичної особи згідно з КК України (ст. 96-8 КК України).

3. Іншого заходу кримінально-правового характеру у вигляді спеціальної конфіскації, яка полягає у примусовому безоплатному вилученні за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей та іншого майна у випадках, визначених КК України, за умови вчинення умисного злочину або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК України, за які передбачено основне покарання у виді позбавлення волі або штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а так само передбаченого статтями кримінального закону, зазначеними у ч. 1 ст. 96-1 КК України.

4. Відповідальність неповнолітніх у вигляді:

а) звільнення від покарання із застосуванням примусового заходу виховного характеру – покладення на неповнолітнього, який досяг п'ятнадцятирічного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків. Застосовується до особи, яка вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості, якщо буде визнано, що внаслідок щирого розкаяння та подальшої бездоганної поведінки дитина на момент постановлення вироку не потребує застосування покарання (ст. 105 КК України);

б) звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням примусового заходу виховного характеру – покладення на неповнолітнього, який досяг п'ятнадцятирічного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків. Застосовується до неповнолітнього, який вперше вчинив злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, а його виправлення можливе без застосування покарання (ч. 1 ст. 97 КК України);

в) застосування до особи, яка до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під

ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК України, примусового заходу виховного характеру – покладення на неповнолітнього, який досяг п'ятнадцятирічного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків (ч. 2 ст. 97 КК України).

Зазначені вище підстави притягнення до майнової відповідальності осіб у рамках кримінального провадження регламентуються кримінальним законодавством, а тому можливо говорити про їх кримінально-правовий характер.

Кримінально-процесуальні наслідки майнового характеру.

1. Звернення стягнення на майно, що є речовим доказом, застосовується на підставі ч. 9 ст. 100 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК України) під час вирішення питання про його долю. Наприклад, майно, яке має ознаки речового доказу та було предметом кримінального правопорушення, пов'язаного з незаконним обігом, та/або вилучене з обігу, передається відповідним установам або знищується (п. 3 ч. 9 ст. 100 КПК України); гроші, цінності та інше майно, яке зберегло на собі сліди кримінального правопорушення, конфіскується за умови, коли власник (законний володілець) не знав і не міг знати про їх незаконне використання (п. 1 ч. 9 ст. 100 КПК України); майно (грошові кошти або інше майно, а також доходи від них) засудженого за вчинення корупційного злочину, легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, його пов'язаної особи (юридичної особи, яка за його сприяння отримали у власність чи користування зазначене майно), конфіскується, якщо в суді не підтверджено законність підстав набуття прав на таке майно (п. 6-1 ч. 9 ст. 100 КПК України) тощо.

2. Стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди.

Стягнення з юридичної особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження, неправомірної вигоди може бути здійснено за умови, коли юридична особа отримала неправомірну вигоду, якою відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» можуть бути грошові кошти або інше майно, перева-

ги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які обіцяють, пропонують, надають або одержують без законних на те підстав.

Підстави та процедура стягнення неправомірної вигоди з юридичної особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження, вирішення питання про долю речових доказів, яке пов'язано з позбавленням права власності особи, унормовані кримінальним процесуальним законодавством, що дозволяє говорити про кримінально-процесуальний характер наслідків вчиненого діяння.

Змішані наслідки майнового характеру (стягнення завданої кримінальним правопорушенням шкоди за результатами розгляду цивільного позову).

Шкода, завдана кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням, може бути стягнута судовим рішенням за результатами розгляду цивільного позову у кримінальному провадженні, розмір якого має бути обґрунтований. Відшкодування відбувається за рахунок майна підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, фізичної чи юридичної особи, яка в силу закону несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями (бездіяльністю) підозрюваного, обвинуваченого, засудженого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, за наявності сукупності умов.

Підстави та порядок такої майнової відповідальності осіб у кримінальному провадженні унормовані цивільним (глава 82 Цивільного кодексу України)

та кримінальним процесуальним законодавством (глава 9 КПК України), що свідчить про змішаний характер наслідків (цивільно-правовий та кримінально-процесуальний).

Висновки і пропозиції. Наслідки вчиненого кримінального правопорушення можуть мати не тільки кримінально-правовий, а й інший характер, зокрема кримінально-процесуальний. Аналіз визначених на законодавчому рівні підстав та процедури притягнення до майнової відповідальності осіб за вчинене кримінальне правопорушення у кримінальному провадженні свідчить про необхідність їх подальшого осмислення з метою вдосконалення відповідної правової бази.

Список використаної літератури:

1. Кримінальний кодекс України : науково-практичний коментар / [Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін.] ; за заг. ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна та ін. – 5-те вид., допов. – Х. : Право, 2013. – Т. 1 : Загальна частина. – 376 с.
2. Дзюба В.Т. Концептуальні засади кримінально-правової охорони потерпілого, жертви, постраждалого / В.Т. Дзюба // Альманах кримінального права : збірник статей. ; відповід. ред. П.П. Андрушко, П.С. Берзін. – К. : Правова єдність, 2009. – Вип. 1. – С. 191–217.
3. Борисов В.І. Інші кримінально-правові наслідки вчинення суспільно небезпечного діяння // В.І. Борисов, В.С. Батиргареева // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2013. – № 1(1). – С. 228–251.

Карпенко М. О. Характер имущественной ответственности лиц в уголовном производстве за совершенное уголовное преступление

В статье предпринята попытка научного анализа последствий имущественного характера, которые могут возникнуть в результате совершения уголовного преступления, выделены их виды, предложена классификация.

Ключевые слова: уголовное преступление, уголовное производство, имущество, последствия.

Karpenko M. The nature of property liability of persons in criminal proceedings for a criminal offense committed

The article attempts to make a scientific analysis of the consequences of the property character, which may arise as a result of a criminal offense, distinguishing their types, the proposed classification.

Key words: criminal offense, criminal proceedings, property, consequences.